

НАВЧАЛЬНА ПРАЦЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЇ

Даніелян Анаїт

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті представлено результати дослідження потенційних можливостей навчальної праці як засобу формування у майбутніх педагогів ціннісного ставлення до професії. Здійснено науково-теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження, визначені сутнісні характеристики ціннісного ставлення до професії. Автор обґрунтовує думку, що ціннісне ставлення до професії є важливим чинником успішного здійснення будь-якої професійної та навчальної діяльності, її складовою частиною. Навчальна праця як активна цілеспрямована діяльність, що інтегрує фізичні, розумові й моральні сили людини створює певні цінності, задовольняє життєві потреби особистості й допомагає долати труднощі на шляху до досягнення мети. Процес та результат навчальної праці, пов'язаний зі змістом професійної діяльності, становить її ціннісний та особистісний смисл для педагога.

Ключові слова: ставлення, ціннісне ставлення, професійна підготовка майбутніх педагогів, цінність, особистісний смисл, навчальна праця.

Постановка проблеми дослідження. У сучасних умовах економічних, політичних та соціально-культурних перетворень, входження до європейського освітнього простору Україна актуалізувала потребу у фахівцях високого рівня, конкурентоспроможних на національному й міжнародному ринках праці. Вимоги держави до якості професійної педагогічної освіти, професійної та особистісної компетентності фахівців, їх духовної зрілості, здатності виявити високий професіоналізм за будь-яких умов активізували пошуки науковцями шляхів їх професійної підготовки з високим рівнем сформованості професійно значущих якостей.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується зростанням пріоритету людського фактора, посиленням уваги до особистості педагога, необхідності його соціально-етичного розвитку. У концепції модернізації української освіти наголошується, що готовність людини до вибору майбутньої професії в ситуаціях невизначеності стає необхідною передумовою його соціальної і професійної успішності, підґрунтя якої повинні закладатися освітою. Для цього потрібно готувати педагогів, що орієнтовані на базові цінності своєї професійної діяльності, які здатні до такого проектування освітнього середовища, яке припускає можливість самовизначення.

Проте цінності є орієнтиром у діяльності і поведінці майбутнього педагога тільки за умови сформованості у нього ціннісних смислів, свідомості, ставлень і установок. Ціннісні ставлення майбутнього педагога визначають його емоційно-психологічний стан, задоволеність і наповненість життя, її сенс, а система цінностей регулює поведінку і діяльність, визначає мотиваційно-потребнісну сферу, спрямованість особистості, готовність керуватися своїми цінностями у професійній діяльності. Отже, ціннісне ставлення майбутніх педагогів до професії визначає особистісний смисл обраної професії, регулює зміст і наповненість професійної підготовки, характеризує мотиви праці, її смислове наповнення тощо.

Ціннісне ставлення до професії є важливим чинником успішного здійснення будь-якої професійної та навчальної діяльності, її складовою частиною. Тому особливого значення набу-

ває проблема пошуку сучасних та ефективних форм, методів, засобів, які дійсно спрямовані підтримувати процес формування у майбутніх фахівців ціннісного ставлення до професії. Одним із найефективніших засобів є, на нашу думку, навчальна праця, зміст та структура якої забезпечує формування власного особистісного смислу майбутньої професії та дає можливість виховувати у майбутніх педагогів ціннісне ставлення до професії.

Аналіз досліджень і публікацій. Сутність ціннісного ставлення визначається завдяки таким психологічним характеристикам: самооцінка, «Я-Концепція», образ «Я», самоповага, самозацікавленість, самоприйняття, аутосимпатія (Р. Бернс, У. Джемс, А. Ліпкіна, А. Петровський, В. Столін, І. Чеснокова й ін.). Втім самоставлення як продукт самосвідомості особистості, представлений у роботах Б. Ананьєва, О. Леонтєва, О. Спіркіна й ін. Як провідна умова її саморозкриття, висвітлюється А. Адлером, А. Маслоу, Г. Балом, К. Роджерсом, К. Юнгом; специфіка формування почуття самоцінності розкривається в теоретичних положеннях Д. Леонтєва, В. Слободчикова, Е. Еріксона й ін.

Проблема ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності є спектром наукових інтересів багатьох учених, серед яких І.А. Зязюн, М. Боришевський, Є. Ільїн, Є. Шиянов, в працях яких досліджувалися функції мотивів у професійній та навчальній діяльності, взаємозв'язок ціннісної та мотиваційної структур особистості. О. Коберник у своєму дослідженні розкриває сутність та структуру ціннісного ставлення майбутніх педагогів до професійної діяльності. Проте, як доводить аналіз наукових джерел, дослідження ціннісного ставлення здійснюються переважно у площині теорії і методики виховання та навчання. Професійні ж аспекти, а саме формування ціннісного ставлення майбутніх педагогів до професії, яку вони обрали, вивчені недостатньо. У сучасній педагогічній науці майже відсутні дослідження, які розкривають проблему пошуку нових форм та методів організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, які сприятимуть формуванню у майбутніх фахівців ціннісного ставлення до професії.

Мета статті – на основі науково-теоретичного аналізу розкрити потенційні можливості навчальної праці у формуванні ціннісного ставлення майбутніх педагогів до професії.

Виклад основного матеріалу. Виявлення сутності ціннісного ставлення майбутніх педагогів до професії для нашого дослідження перш за все вимагає уточнення поняття «ціннісне ставлення». Розкриємо сутність поняття «ціннісне ставлення», звернувшись до наукових праць вчених різних галузей науки (Г. Андреева, Л. Божович, О. Здравомислова, І. Кобиляцького, В. Лозової, В. М'ясищева, А. Петровського, Л. Рувінського, В. Тугарінова, Н. Щуркової та ін.).

Ставлення є предметом дослідження психології та педагогіки. У різних джерелах термін «ставлення» трактується по-різному, а саме як:

- особистісний смисл (В. М'ясищев);
- соціальні зв'язки особистості (Б. Ананьєв);
- елемент внутрішнього світу особистості (Д. Леонт'єв);
- ціннісна орієнтація (О. Здравомислов);
- психічний стан (В. Зобков);
- спрямованість особистості (Г. Болдирева, О. Леонт'єв);
- виявлення зв'язків (І. Харламов, Н. Щуркова) та ін.

Переважає більшість психологів розглядають ставлення як складне психічне утворення, структурний компонент особистості, який досліджується у взаємозв'язку із свідомістю людини, життєвими цілями та смислами життя, ціннісними установками, орієнтаціями особистості (Б. Ананьєв, В. Бехтерєв, О. Лазурський, О. Леонт'єв, В. М'ясищев та ін.). Відповідний характер взаємозв'язку дозволяє пояснити діяльнісно-поведінкові реакції людини.

У розробленій О. Леонт'євим теорії ставлення трактується як суб'єктивно встановлений і особистісно – пережитий зв'язок між людьми, предметами, явищами, що оточують людину у просторі і часі як поточних, так і колишніх або передбачуваних подій. Змістом такого зв'язку, на думку вченого, є сенс як фундамент особистості.

Глибокий аналіз категорії «ставлення» здійснено в працях Б. Ананьєва, В. М'ясищева, які розуміють ставлення як базовий складник психології особистості та як вихідну одиницю психологічного аналізу. Вчені підкреслюють, що ставлення, як соціальні зв'язки та вземозв'язки, що утворюють особистість людини, є основою будь-якої людської діяльності. Це, на наш погляд, найбільш точно доводить необхідність формування ціннісного ставлення до професії у майбутніх фахівців, що забезпечить якість їх подальшої професійної діяльності.

Вагомими для нашого дослідження є погляди В. М'ясищева [5, с. 112], який ставить ціннісне ставлення в основу розвитку цілого спектру якостей особистості, оскільки саме в ціннісному ставленні виявляється здатність людини адекватно відображати дійсність у її основних рисах, можливість обирати засоби впливу на навколишню дійсність і здатність погоджувати власні дії з узагальненим змістом привласненого досвіду. Отже, ціннісне ставлення, як своєрідні ціннісні еталони життєдіяльності людини, виконують роль внутрішніх механізмів регуляції поведінки,

спрямовують і коригують процес цілепокладання, що є для нашого дослідження достатньо вагомим [5, с. 6–7].

На думку Л. Божович, ставлення є суб'єктивною характеристикою особистості, що виникає та змінюється в процесі задоволення певної потреби. Отже, у процесі формування у майбутніх учителів початкової школи ціннісного ставлення до професії необхідно, щоб сама педагогічна професія стала потребою, набула особистісного смислу для студента, як майбутнього фахівця.

Близьким до нашого розуміння є розуміння ціннісного ставлення через зв'язки особистості із об'єктом. Так, О. Палей визнає у ціннісному ставленні особливий характер зв'язку особистості з навколишнім середовищем, у ході якого суб'єкт відчуває не конкретні речі, а їхній вплив на своє життя. Ціннісне ставлення, за визначенням науковця, це «єдність, що утворює ціннісну систему», основними елементами якої є суб'єкт та якісна основа предмета (об'єкта ставлення) [6, с. 11–12].

О. Палей відзначає, що основою для формування ціннісного ставлення є потреби та інтереси особистості, а також здатність до цілеспрямованої, доцільної діяльності. Головним показником ціннісного ставлення людини до чого-небудь, наголосише дослідник, є любов. Якою простою не була б ця думка на перший погляд, насправді людина не може цінувати те, до чого не відчуває любові. Це доводить важливість любові до професії, як складової ціннісного ставлення майбутніх учителів початкової школи до професії.

С. Авілкіна, досліджуючи сутність ціннісного ставлення, визначає його як складну особистісну якість, змістом якої є усвідомлене сприймання особистістю об'єкта, що виявляється в готовності та здатності використати його цінності з метою самовиховання й саморозвитку. Таким чином, цінності, на думку дослідника, первинні, вони є джерелом формування ставлення до них. Іншими словами сформована цінність професії «педагог» є підставою для формування ціннісного ставлення до неї.

У своєму дослідженні ми погоджуємось із позицією Г. Залеського, який зіставляв знання, ставлення й переконання особистості як елементи світогляду, та стверджував, що знання принципово відрізняються за способом утворення й функціонування від ставлення та сформованих на його основі переконань. Ставлення особистості, на думку автора, як єдність об'єктивного й суб'єктивного забезпечує зв'язок засвоєваних знань з особистою зацікавленістю в процесі їх набуття. Функціонування прийомів оцінки, актів цілепокладання й вибору передбачуваних дій – невід'ємна умова та критерій формування ставлення особистості. Саме це, на наш погляд, доводить необхідність переорієнтації процесу професійної підготовки, необхідність його спрямування саме на формування ціннісного ставлення до майбутньої професії.

Аналіз сутності ціннісного ставлення, його взаємозв'язку з іншими категоріями, ми дійшли висновку, що ціннісне ставлення сприяє формуванню цінностей суб'єкта через потребу, особистісний смисл та значимість майбутньої професії.

Грунтовною, на наш погляд є підхід до розуміння ціннісного ставлення О. Корж. Ставлення, на думку науковця, це соціально зумовлена змістовна структура свідомості особистості. Воно відбиває індивідуально переломлену групову суспільну свідомість і має вибіркового характеру, зумовлений особливостями індивідуального розвитку особистості. Ставлення є усвідомленим й різним за ступенем активності й динамічності, у ньому виявляється досягнута особистістю єдність емоції, оцінки, думки й дії. Це дозволяє розуміти ставлення як внутрішню активну вибірку позицію особистості до будь-якого істотного питання, що визначає її індивідуальний характер діяльності й поведінки протягом життя [4].

Це, на наш погляд, доводить, по-перше, можливість виявлення рівнів сформованості у студентів ціннісного ставлення до професії, по-друге, його змістові одиниці, серед яких найвагомішими є емоції, оцінка, думки чи знання та конкретні дії.

Ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності можливе, на думку О. Коберника, за умови його усвідомлення, прийняття та реалізації у практичній діяльності. Дослідник визначає ціннісне ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності через цілісне, інтегративне утворення в структурі особистості майбутнього педагога, сутність якого полягає в усвідомленні соціальної значущості педагогічної діяльності; наявності стійких професійних інтересів до педагогічної праці; прагненні до творчої професійної діяльності.

На основі аналізу сутності ціннісного ставлення у своєму дослідженні під ціннісним ставленням до професії ми розуміємо активний, стійкий вибіркового зв'язок суб'єкта з професією в усіх її проявах, у результаті чого професія набуває для суб'єкта особистісного смислу, індивідуальної й суспільної значущості, надає моральне, фізичне, психічне й емоційне задоволення [2].

Таким чином, на підставі проаналізованих наукових підходів, ми вважаємо, що цінності слід вважати синтезом почуттів, потягів і дій, що посідають важливе місце в загальній структурі особистості і сприяють визначенню її життєвих позицій.

Розкриємо зміст навчальної праці у процесі формування у майбутніх педагогів ціннісного ставлення до професії. Праця з часів давності була предметом дискусій різних галузей науки, розглядалася в найрізноманітніших аспектах. Дослідження праці як цінності, аналіз сутності праці в різні історичні епохи, мотиви праці, змістовності ставлення до праці, вивчення її ролі у формуванні особистості було предметом дослідження у філософії, соціології, педагогіці, психології, культурології, аксіології, економіці та ін. науках (Н. Дупак, А. Заліський, Г. Зиммель, Ю. Лось, А. Макаренко, Т. Михайлова, В. Парцванія а ін.). Визначення поняття «праця» має достатньо широкий змістовний спектр, різні вчені концентрували думки на різних аспектах її сутності, виявивши її багатогранність, а саме: «продуктивна діяльність», «засіб самоперетворення людини», «важкість, трудність», «процес» «критерій життєдіяльності», «великий вихователь» тощо. Це далеко не весь перелік різноманітних уявлень про працю, які представлені в науко-

вих дослідженнях. Ми погоджуємося з думкою І. Дубини про неоднорідність поняття праці, яка пов'язана з тим, що різні наукові дисципліни вивчають різноманітні вияви праці, а сама трудова діяльність виявляється по-різному в різних історичних, соціальних й економічних умовах [3].

Особливо актуальним сьогодні, на наш погляд, є інтерпретація праці О. Пашковим, який у своєму визначенні відобразив моральну сутність усіх видів праці. Праця, на думку вченого, це не тільки створення цінностей, але перш за все робота душі, зусилля розуму, моральна, громадянська й господарча турбота.

Слід визнати, що автор у цьому визначенні під «турботою» розуміє працю фізичну, «зусилля розуму» доволі точно визначають розумову працю, а «робота душі» є ні чим іншим як праця моральна, яка була втрачена у визначеннях інших учених, які вивчали природу й сутність праці.

На основі аналізу моральної сутності праці, її змістовних характеристик у сучасному суспільстві та суттєвої ролі у житті людини ми дійшли висновку, що **навчальною працю** слід розуміти як активну цілеспрямовану діяльність, що інтегрує фізичні, розумові й моральні сили людини задля створення цінностей або задоволення життєвих потреб і пов'язану з умінням долати труднощі для досягнення мети [1]. Саме таке наповнення навчальної праці, на нашу думку, і дозволяє їх бути ефективним засобом формування ціннісного ставлення до професії. Підкреслимо, що основними характеристиками діяльності, яку можна вважати навчальною працею, є цілеспрямованість або спрямованість на отримання результату; єдність праці тіла, розуму та душі; подолання моральних, фізичних або розумових труднощів; наявність значущого, цінного результату праці. Нове наповнення змісту і сутності праці потребує відповідних змін у побудові навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, розуміння виховного потенціалу навчальної праці та можливостей його використання.

Розкриємо сутність деяких засобів організації навчальної праці у навчальному процесі ВНЗ на прикладі курсу «Рукоділля з методикою», який впроваджено у програму підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. Однією із відомих форм реалізації навчальної праці є навчальні проекти. Прикладами таких проектів стали «Різдвяний ярмарок», «Ялинкова майстерня», «Методична скарбниця», «Пластиліновий мультфільм».

Підкреслимо, що під час роботи над проектами всі студенти займали активну суб'єктну позицію, були включені в активну діяльність на різних етапах, мали можливість творчого коригування власної ролі у проекті, і, головне, отримували результат власної праці та емоційно проживали його значущість. «Результатами» такої праці було виготовлення дидактичного матеріалу для дітей дошкільного віку у різних техниках, які відповідають змісту навчальної програми курсу «Рукоділля з методикою», презентуються та продаються власноруч на ярмарку; перегляд разом з дітьми дошкільного віку зробленого пластилінового мультфільму з подальшим емоційним обговоренням його змісту тощо. Саме такі «значущі»

результати мають величезне значення для формування у студентів всіх структурних одиниць ціннісного ставлення до майбутньої професії. Значущість результатів навчальної праці забезпечувало те, що отриманий результат кожного учасника проекту мав певний ціннісний смисл – розвивальні книжки, пошиті з фетру студентами, цікавились інші студенти, вихователі, викладачі вищих навчальних закладів, інші люди, які відвідували ярмарок; студенти отримували емоційний зворотній зв'язок, розуміли, що їх плідна праця має величезне значення, позитивну оцінку, емоційний відгук тощо.

Підкреслимо, що зміст та результат навчальної праці має бути професійно-орієнтованим, професійно значущим, що саме і сприяє формуванню у студентів ціннісного ставлення до майбутньої професії.

Отже, організація навчальної праці, зміст якої інтегрує фізичні, розумові й моральні сили майбутніх педагогів задля створення цінностей або задоволення життєвих потреб і пов'язану з умінням долати труднощі для досягнення мети є ефективним засобом формування ціннісного ставлення до майбутньої професії. Проте, це потребує подальшої експериментальної перевірки.

Список літератури:

1. Данієлян А. Я. Навчальні ігри в початковій школі в контексті виховання працею / А. Я. Данієлян // Рідна мова: кварталник українського вчительського товариства у Польщі – № 22. – Валч: Об'єднання українців у Польщі, 2014. – С. 24–29.
2. Данієлян А. Я. Сутнісні характеристики майбутніх учителів початкової школи до професії / А. Я. Данієлян // Молодь і ринок. – Дрогобич. – № 31. – 2015. – С. 49–56.
3. Дубина И. Н. Эволюция труда: от принуждения к творчеству [Электронный ресурс] / И. Н. Дубина // Философские дескрипты: сб. ст. – Бийск, 2002. – Вып. 2. – С. 57–68. – Режим доступа: <http://irbis.asu.ru/mmc/melnik/9.ru.shtml> – Загл. с экрана. – Дата обращения: 20.09.09.
4. Корж О. І. Формування ціннісного ставлення майбутніх лікарів до набуття професійно-значущих якостей у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін [Електронний ресурс] / О. Корж // Науковий вісник Донбасу. – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2012_2_6.pdf
5. Мясичев В. Психология отношений: избр. психол. тр. / В. Н. Мясичев; под ред. А. А. Бодалева. – 4-е изд. – М.: Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж: МОДЭК, 2011. – 398 с.
6. Палей Е. В. Проблема ценности (социально-онтологический аспект): автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Е. В. Палей. – Иваново, 2007. – 22 с.

Даниелян А.Я.

Киевский университет имени Бориса Гринченко

УЧЕБНАЯ РАБОТА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К ПРОФЕССИИ

Аннотация

В статье представлены результаты исследования потенциальных возможностей учебного труда как средства формирования у будущих педагогов ценностного отношения к профессии. Осуществлен научно-теоретический анализ литературы по проблеме исследования, определены существенные характеристики ценностного отношения к профессии. Ценностное отношение к профессии является важным фактором успешного осуществления любой профессиональной и учебной деятельности, ее составной частью. Учебная работа как активная целенаправленная деятельность, интегрирует физические, умственные и нравственные силы человека создает определенные ценности, удовлетворяет жизненные потребности и преодолевает трудности для достижения цели. Процесс и результат учебного труда, который связан с содержанием профессиональной деятельности, формирует ее ценность и личностный смысл.

Ключевые слова: отношение, ценностное отношение, профессиональная подготовка будущих педагогов, ценность, личностный смысл, учебный труд.

Danielian A.Ya.

Kyiv Boris Grinchenko University

EDUCATIONAL WORK AS A SOURCE OF FUTURE TEACHERS VALUE ATTITUDE FORMATION TO THE PROFESSION

Summary

The potential of students' academic (educational) work as a mean of of future teachers' axiological attitude to the profession formation is presented in the issue. Scientific and theoretical analysis of the literature on the study has been done. The essential characteristics of axiological attitude to the profession have been identified. The axiological attitude to the profession is an important factor for the success of any professional and educational activities, their integral component. The educational work as an active purposeful activity integrates physical, mental and moral powers of a man; it creates certain value, satisfies vital needs and helps to overcome difficulties. The process and the result of academic work are associated with the essence of professional activity, form its value and personalized meaning.

Keywords: attitude, axiological attitude, axiological attitude to the future teachers' profession, academic work.